

מראי מקומות לשיעור כללי בענין

תרומת איברים מחיים [כליה, כבד] – חיוב, מצוה או איסור

נעסוק היום בעז"ה בענין מצוי מאד שיש הרבה להאריך בו. נדון בראיות מסוגיותנו שנידונו בדברי ראשי הישיבות והפוסקים. נרחיב גם בראיות מסוגיות נוספות ונפרוש את הנושאים העיקריים והמקורות החשובים שעומדים בבסיס שאלה חמורה זו.

• המקורות מסוגיותנו שידונו במהלך השיעור:

- **גמרא עב:** 'אמר רב הונא קטן הרודף' עד 'שאני התם דמשמיא קא רדפי לה'.
 - רמב"ם פ"א מהלכות רוצח הלכות ז-ט.
- בדברי הרמב"ם יש לעיין בהשגת הראב"ד בהלכה ז'. ראה את הספרי שהביא הראב"ד; ובביאור דברים בחידושי לחם יהודה [לרבי יהודה עייאש] ובדברי מרכבת המשנה [לר"ש העלמא] על אתר.
- יש להשוות דברי הרמב"ם בהלכה ט' לשיטת רש"י בסוגיין ד"ה 'יצא ראשו' וללשון המשנה באהלות פ"ז.
 - **גמרא עג:** 'ת"ר מניין לרודף אחר חבירו' עד 'אבל מיטרח ומיגר אגורי אימא לא קמ"ל'.
 - חידושי הר"ן שם [מובאים להלן]
 - יד רמ"ה שם [מובאים להלן]
- דברי ההגהות מיימוניות ומקורם בירושלמי ודברי הפוסקים בזה
 - הגהות מיימוניות דפוס קושטנטינא לרמב"ם הלכות רוצח פ"א הלכה טו'.
 - הירושלמי אליו ציין הגה"מ הנ"ל פ"ח מהלכות תרומות.
 - שו"ע חושן משפט סימן תכו' וסמ"ע שם.
- תשובת הרדב"ז הידועה בזה ומשא ומתן בענייניה
 - ראה תשובת הרדב"ז ח"ג סימן תרכז'.
 - פסקי הרקאנטי סימן תע' שהם מקור דברי השואל שם.
 - והשווה לתשובתו בביאוריו ללשונות הרמב"ם [ח"ה] סימן ריח'.
- דברי האור שמח בפ"ז מהלכות רוצח הלכה ח'
 - אור שמח פרק ז' מהלכות רוצח הלכה ח' מה שדן בענין והוסיף להביא ראיות כנגד הגה"מ.

רמב"ם הלכות רוצח ז-ט

הלכה ז

כיצד, אם הזהירוהו והרי הוא רודף אחריו אף על פי שלא קיבל עליו התראה כיון שעדיין הוא רודף הרי זה נהרג, ואם יכולים להצילו באבר מאיברי הרודף כגון שיכו אותו בחץ או באבן או בסייף ויקטעו את ידו או ישברו את רגלו או יסמו את עינו עושיין, ואם אינן יכולין לכוין ולא להצילו אלא אם כן הרגוהו לרודף הרי אלו הורגין אותו ואף על פי שעדיין לא הרג, שנאמר +דברים כ"ה י"ב+ וקצותה את כפה לא תחוס עינד. השגת הרל"ב"ה הרי אלו הורגין אותו אף על פי שעדיין לא הרג שנאמר וקצותה את כפה. א"ל בספרי קא לריש לה הכי.

הלכה ח

אחד מבושיו, ואחד כל דבר שיש בו סכנת נפשות, אחד האיש שאחז את האשה, ענין הכתוב שכל החושב להכות חבירו הכייה הממיתה אותו מצילין את הנרדף בכפו של רודף, ואם אינן יכולין מצילין אותו אף בנפשו, שני לא תחוס עינד.

הלכה ט

הרי זו מצות לא תעשה שלא לחוס על נפש הרודף. לפיכך הורו חכמים שהעובר שהיא מקשה לילד מותר לחתוך העובר במיעיה בין בסם בין ביד מפני שהוא כרודף אחריה להורגה, ואם משהוציא ראשו אין נוגעין בו שאין דוחין נפש מפני נפש וזהו טבעו של עולם.

ספרי כי תצא פיסקא רצג

וקצתה את כפה, מלמד שאתה חייב להצילה בכפה מנין אם אין אתה יכול להציל אותה בכפה הצילה בנפשה תלמוד לומר לא תחוס עינד, רבי יהודה אומר נאמר כאן לא תחוס עינד ונאמר להלן +דברים יט כא+ לא תחוס עינד, מה לא תחוס עינד האמור להלן ממון אף לא תחוס עינד האמור כאן ממון.

לחם יהודה הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק א הלכה ז

[ז] בהשגות. שנאמר וקצותה את כפה א"א בספרי קא דריש לה הכי. ר"ל דגמ' דילן בפ' בן סורר לא מפקי דין דניתן להצילו בנפשו מהאי קרא אלא מקרא דנערה המאורסה שהעתיק רבינו בסמוך דין י' ומקרא דלא תעמוד על דם רעך לקמן דין י"ד ובספרי הוא דרשי לה הכי מקרא דוקצותה ולרבינו איצטריך קרא דוקצותה למ"ע ולמצות ל"ת כמ"ש דין ט"ו. מיהו תימה לי דבב"ק דף כ"ה דרשינן לקרא דוקצותה לממון וכמ"ש רש"י ז"ל בפ"י התורה יעו"ש. ורבינו גופיה פסקה בפ"א מהל' חובל ומזיק דין ט' יעו"ש ואפשר דגם לזה היתה כוונת הראב"ד בהשגה הנוכרת ור"ל בספרי דרשו לה הכי וגמרא דילן לא דרשי להאי קרא כפשוטו אלא פירושו ממון לענין הבושת והשגה כזו היא השגה חזקה וצ"ע:

מרכבת המשנה (העלמא) הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק א הלכה ז

[ז] שנאמר וקצותה את כפה. עיין השגות שהראה מקום לספרי, ונראה כוונתו להשיג דהיה לו לרבונו לתפוס דרשא דש"ס סנהדרין דף ע"ג ע"א דיליף רוצח מנערה המאורסה. וכפי הנראה דתפס רבנו לעיקר דרשת הספרי דהמקשה לילד שאין העובר מתכוון לרדוף ליכא למילף מנערה המאורסה רק מדרשא דספרי והבן זה.

חידושי הר"ן סנהדרין עג.

ואם תאמר וכיון שמצוה הוא להרוג הרודף כדי שיציל הנרדף למה לי קרא דלא תעמוד על דם רעך פשיטא דהוא מצווה לטרוח בהצלתו כגון טובע בנהר או ליסטים באים עליו. י"ל דמקרא דניתן להצילו בנפשו לא שמעינן אלא במי שברור לו כשמש שהוא רוצ' להרגו ובכה"ג במי שברור לו כשמש שיטבע בנהר אם לא יצילוהו הוא דמחייב להצילו אבל על ספק לא שמעינן מידי מ"ה אתא קרא דלא תעמוד על דם רעך לומר שהוא מצווה לטרוח בו אף על הספק:

יד רמ"ה סנהדרין עג.

תניא מנין לרואה את חבירו שהוא טובע בנהר כו' שהוא חייב להצילו ת"ל לא תעמוד על דם רעך לא תעמיד עצמך על דם רעך אלא מהר והצילו. ומקשינן והא מהכא נפקא מהתם נפקא אבידת גופו מנין שאתה מצווה על השבתו ת"ל והשבותו לו מדהוה ליה למכתב והשבות לו בלא וא"ו ואנא ידענא דאאבידה דאיירי בה לעיל קאמר והשבותו למה לי למידרש ביה נמי לאבידת גופו כלומר והשב את גופו לו ולא מצית למימר דכוליה והשבותו לו יתירה הוא דהאי מיבעי ליה והשבותו לו ראה היאך תשיבנו לו שלא יאכיל עגל לעולם כו' (ב"מ כ"ח ב) ומפרקינן אי מהתם הוה אמינא הני מילי היכא דיכיל לאצולי בנפשיה כלומר על ידי עצמו אבל מיטרח מיגר אגורי לאצוליה אימא לא ימחייב למיטרח איצטריך לא תעמוד על דם רעך כלומר לא תעמיד עצמך על דם רעך אלא חזר אחר הצלתו ובכל ענין שאתה יכול להצילו. ומסתברא לן דהיכא דטרח ואגר אגורי ואצוליה שקיל מיניה דעד כאן לא חייביה רחמנא אלא למטרח בלהדורי בתר אגורי אבל לאצוליה בממוניה לא דמאמרינן אי מהתם הני מילי בנפשיה אבל מטרח ומיגר אגורי לא קמ"ל ולא אמרינן אבל בממוני לא קמ"ל:

הגהות מיימוניות קושטנטינא הלכות רוצח פ"א הלכה טו [ראה רמב"ם שם]
עבר על לא תעמוד' – דנירוסלמי מסיק אפילו להכניס עלמו בספק סכנה

ירושלמי תרומות ספ"ח ופירוש פני משה שם

רבי אימי איתצד בספיספה אמר ר' יונתן יכרך המת בסדינו אמר ר' שמעון בן לקיש עד דאנא קטיל אנא מתקטיל אנא איזיל ומשויב ליה בחיילא אול ופייסון ויהבניה ליה אמר לון ואתון גבי סבון והוא מצלי עליכון אתון גבי ר' יוחנן אמר לון מה דהוה בלבכון איעבר ליה יתעבוד לון ימטא להווא עמא לא ממון אפיפסירוס עד דאולון בולהון

איתליד בספיספה. ניאוד צמקוס סכנה הרבה ומלשון האף תספה ופן תספה הוא ודומיהם ככל הניאוד לשם סוף נספה הוא: **יכרך המת בסדינו.** כלומר שנתפס הנימוני ואין לו אלא להכין לעצמו תכריכי המת ושמע רשב"ל ואמר או אני אהרגו או אני נהרג אני אלך ואליז אותו ככה והלך ופייס לאותן הגזלנים והניחיהו ונתנו אותו לידו ואמר להן ותצלו עמי אלל הזקן שלנו והוא ר' יוחנן והוא יתפלל עליכם על אשר החזרתם אותו לי וצלו אלל ר' יוחנן ואמר להן מה שהייתם רוצים לעשות עמו כן עשה להן ויצא עליהן הכל וכן הוה שלא הגיעו למקום אפיפסירוס עד שנהרגו כולן:

שו"ע חושן משפט סימן תכו' חייב אדם להציל את חבריו בין בגופו בין בממונו, ובו סעיף אחד.

הרואה את חבריו טובע בים, או לסטים באין עליו, או חיה רעה באה עליו, ויכול להצילו הוא בעצמו או שישכור אחרים להצילו, ולא הציל; או ששמע עובדי כוכבים או מוסרים מחשבים עליו רעה או טומנים לו פח ולא גילה אותן חבריו והודיעו; או שידע בעובד כוכבים או באנס שהוא בא על חבריו, ויכול לפייסו בגלל חבריו ולהסיר מה שבלבו ולא פייסו, וכיוצא בדברים אלו, עובר על לא תעמוד על דם רעך (ויקרא יט, טז).

סמ"ע שם ס"ק ב

צ' עובר על לא תעמוד כו'. ובהגהות מיימוניות ופ"א מנולח הט"ז דפוס קושטאן כתבו דנירוסלמי וכלה סוף פ"ח דתרומות] מסיק לרבי אפילו להכניס עלמו בספק סכנה עבור זה, והביאו הב"י [ועסקו צ"ל, וכתב ז"ל, ונראה שהטעם הוא מפני שהלה ודאי והוא ספק, עכ"ל. גם זה השמיטו המחבר ומור"ם ז"ל, וזוהי י"ל כיון שהפוסקים הר"ף והרמב"ם והרא"ש והטור לא הביאו צפסקיהו, משו"ה השמיטוהו גם כן:

תשובות הרדב"ז

(ח"ג תרכז) שאלת ממני אודיעך דעתי על מה שראית כתוב אם אמר השלטון לישראל הנח לי לקצץ אבר אחד שאינך מת ממנו או אמית ישראל חבריך. יש אומרים שחייב להניח לקצץ האבר הואיל ואינו מת והראיה מדאמרינן בע"ז חש בעיניו מותר לכוחלה בשבת ומפרש טעמא משום דשורייני דעינא בלבא תליא משמע הא אבר אחר לא והשתא יבוא הנדון מק"ו ומה שבת החמורה שאין אבר אחד דוחה אותה היא נדחית מפני פקוח נפש אבר אחד שנדחה מפני השבת אינו דין שתדחה מפני פקוח נפש ורצית לדעת אם יש לסמוך על טעם זה:

תשובה זו מדת חסידות אבל לדין יש תשובה מה לסכנת אבר דשבת שכן אונס דאית משמיה ולפיכך אין סכנת אבר דוחה שבת אבל שיביא הוא האונס עליו מפני חבריו לא שמענו. ותו דילמא ע"י חתיכת אבר אעפ"י שאין הנשמה תלויה בו שמה יצא ממנו דם הרבה וימות ומאי חזית דדם חבריו סומק טפי דילמא דמא דידיה סומק טפי. ואני ראיתי אחד שמת ע"י שטרטו את אזנו שריטות דקות להוציא מהם דם ויצא כ"כ עד שמת והרי אין לך באדם אבר קל כאוזן וכ"ש אם יחתכו אותו. ותו דמה לשבת שכן הוא ואיבריו חייבין לשמור את השבת ואי לאו דאמר קרא וחי בהם ולא שימות בהם הוה אמינא אפילו על חולי שיש בו סכנה אין מחללין את השבת תאמר בחבירו שאינו מחוייב למסור עצמו על הצלתו אף על גב דחייב להצילו בממונו אבל לא בסכנת איבריו. ותו דאין עונשין מדין ק"ו ואין לך עונש גדול מזה שאתה אומר שיחתוך אחד מאיבריו מדין ק"ו והשתא ומה מלקות אין עונשין מדין ק"ו כ"ש חתיכת אבר. ותו דהתורה אמרה פצע תחת פצע כויה תחת כויה ואפ"ה חששו שמא ע"י הכויה ימות והתורה אמרה עין תחת עין ולא נפש תחת עין ולכן אמרו שמשלם ממון והדבר ברור שיותר רחוק הוא שימות מן הכויה יותר מעל ידי חתיכת אבר ואפ"ה חיישנין לה כ"ש בניד. תדע דסכנת אבר חמירא דהא התירו לחלל עליה את השבת בכל מלאכות שהם מדבריהם אפילו ע"י ישראל. ותו דכתיב דרכיה דרכי נועם וצריך שמשפטי תורתנו יהיו מסכימים אל השכל והסברא ואיך יעלה על דעתנו שיניח אדם לסמא את עינו או לחתוך את ידו או רגלו כדי שלא ימיתו את חבריו הלכך אינו רואה טעם לדין זה אלא מדת חסידות ואשרי חלקו מי שיוכל לעמוד בזה ואם יש ספק סכנת נפשות הרי זה חסיד שוטה דספיא דידיה עדיף מוודאי דחבריה. והנראה לע"ד כתבתי:

(ח"ו ריח") שאלת ממני אודיעך דעתי במה שכתב הרמב"ם ז"ל הלי רוצח ושמירת נפש פ"ק כל היכול להציל ולא הציל עובר על לא תעמוד על דם רעך וקשיא לך חדא שהרי כתב זה הדין למטה. ותו דלמטה כתב עובר על שני לאוין ועשה של וקצותה את כפה:

תשובה מה שכתב הרב ז"ל כל היכול להציל וכו' איירי במי שיכול להציל להדיא בלא שיסתכן המציל כלל כגון שהיה ישן תחת כותל רעוע שהיה יכול להעירו משנתו ולא העירו או כגון שידוע לו עדות להצילו עבר על לא תעמוד על דם רעך. ולא זו בלבד אלא אפילו יש בו קצת ספק סכנה כגון ראה אותו טובע בים או לסטים באים עליו או חיה רעה שיש בכל אלו ספק סכנה אפ"ה חייב להציל ואפילו שלא היה יכול להציל בגופו לא נפטור בשביל כך אלא חייב להציל בממונו. ולא זו בלבד דברי היוזיקה אלא אפילו שמע עכ"ם וכו' דלא ברי היוזיקה כולי האי דדילמא ממלכי ולא עבדי אפ"ה חייב להציל ואם לא הציל עבר על לא תעמוד על דם רעך ובכל הני לא שייך לא תחוס עינך שהרי אינו מצווה לחוס (עליו) [על] העכ"ם. ולא שייך נמי וקצותה את כפה שהרי אינו מצווה שלא לחבול בהם אבל ישראל הרודף אחר חבריו להורגו או אחר הערוה לכוועלה ויכול להציל ולא הציל הרי זה ביטל מצות עשה דכתיב וקצותה את כפה ועבר על שני לאוין על לא תחוס עיניך ונוסף עליו על לא תעמוד על דם רעך הכולל את כל מי שיכול להציל ולא הציל. וא"ת היכי שייך במי שבא על הערוה לא תעמוד על דם רעך שהרי אינו רוצה להורגה. וי"ל דקרא הכי משמע לא תעמוד על תקלת רעך ואשה זו נפגמת ע"י בעילה זו. אי"נ לפעמים לא תתרחץ ויהרגנה האנס. והוי יודע שיש בכלל לאו זה שלא יעמוד על הפסד ממון חבריו אלא שאינו חייב להכניס עצמו לספק סכנה בשביל ממונו אבל להציל נפש חבריו או שלא יבא על הערוה אפי' במקום דאיכא ספק סכנה חייב להציל והכי איתא בירושלמי. ומ"מ אם הספק נוטה אל הודאי אינו חייב למסור עצמו להציל את חבריו ואפי' בספק מוכרע אינו חייב למסור נפשו דמאי חזית דדמא דידך סומק טפי דילמא דמא דידיה סומק טפי אבל אם הספק אינו מוכרע אלא נוטה אל ההצלה והוא לא יסתכן ולא הציל עבר על לא תעמוד על דם רעך. הנראה לע"ד כתבתי:

פסקי הרקאנטי תע

אם אמר השלטון לישראל הנח לי לקצץ לך אבר אחד שאינך מת ממנו או אמית ישראל חבריך יש אומרים שחייב להניח לקצץ לו האבר הואיל ואינו מת. וראי' מדאמרינן בע"ז חש בעיניו מותר לכוחלה בשבת ומפרש טעמא דשורייקא דעינא בלבא תלו משמע הא אבר אחר לא והשתא יבא הנדון מק"ו ומה שבת שחמורה שאין אבר אחד דוחה אותה היא נדחית מפני פקוח נפש. אבר אחד שנדחה מפני השבת אינו דין שתדחה מפני פקוח נפש:

אור שמח פ"ז מהלכות רוצח הלכה ח'

[ח] הגולה אינו יוצא מעיר מקלטו לעולם כיו אפילו כל ישראל צריכין לתשועתו אינו יוצא משם לעולם כיו, התיר עצמו למיתו: הוסיף רבינו טעם למה אינו יוצא, הלא פקוח נפש דוחה כל מצות שבתורה, ומכשי"כ פקוח נפש דכל ישראל, ואסתר תוכיה, רק דנגד הטבע אין לנו להוסיף אחרי מצות יוצר הטבע, חוקר כליות ולב, הוא אמר כי אם יחם לבב הגואל להרגו אין לו משפט מות, תו אין יכולים ב"ד להמיתו, וכיון שהותר דמו לגואל הדם אין לו להכניס עצמו בספק סכנה עבור הצלת חבריו מסכנה ודאית, כן נראה, ומוכח מזה דלא כהגמ"י בשם ירושלמי דתרומות (עיי' שם פ"ח סוף הי"ד) שהובא בכסף משנה פרק א' (הי"ד) דחייב להכניס עצמו בספק סכנה, ומירושלמי גופיה אינו מוכח למענין היטב בו: כן מה שראיתי מביאים בשם הרדב"ז שחייב לקוץ את עצמו אבר כדי להציל חבריו, נ"ל דאינו כן, וקצת סעד לזה מהא דאמרו בסנהדרין (דף מ"ד ע"ב), וכששמענו חכמים בדבר אמרו להחזירו א"י כו', דקא הדרי בהו כו', וברש"י שם (ד"ה דבעינא), והיה להן לומר לעדים שיקוצו את ידיהם, ועדים שנקטע ידן קודם מיתה אחר שנגמר דין פטור, וכדאמר שמואל (שם מ"ה ע"ב) דבעי לקיים בו יד העדים תהיה בו בראשונה כו', ועל כרחין דאינו מחויב לקטוע ידו להציל פלוני, אף דעיי' עדותן שקר נהרג בחנם, וזה קצת סעד, ואכ"מ, ועיי' סמ"ע (חוי"מ) סימן תכ"ז בזה, וראה משי"כ בפ"ד בזה: